

TJA ALEGE

Moerh

Moere

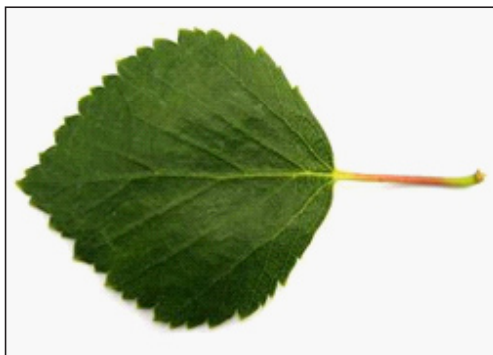
Moere lea eatnemen stööreres sjædtoe. Fierhten jaepien stuerebe jih gissebe sjidtieh, jih muvth gaajh båeries.

Moerh joekoen vihkeles jih daerpies gaajhkesidie orreme. Dejtie nuhtjeme gosse dållem biejedh, iebnh deerpegidie jih vætnose. Beapmose jih daalhkesinie aaj nuhtjeme.

Lastemoerh

Såekie

Såekien laste

Lasten kruana klaerie lea klorofylle.

Åvtesne såekien lasteste kruana klaeriam darjoejin.

Fotosynthese:

Lasth karbondioksydem (CO_2) elmeste vaeltieh jìh oksygeenem (O_2) darjoeh. Ovmessie dijnegijstie moere energijem åådtje. Gaajkhk dyjrh jìh almetjh oksygeenem daarpesjeh ihke voejngehtidh.

Åeksie

Moeresne gellie åeksieh gusnie lasth leah dibrehtamme.

Gosse gåetiem doerkestidh dellie laenjiedoerkh dâajodh.

Roehtse

Roehtsen leah guhkies veadtah mejnie moere tjaetsiem muelteste njamma. Mueltien sisnie ovmessie saelhtieh, mah moeride daerpies.

Daavtjeme veadtijste maahta deajvoeh jìh jeatjah viedterh darjodh.

Moerenliedtje/ valte

Skierrehts

*Åvtesne saemieh jijnh deerpegh moerijste darjoedin:
deakehkh, sijhtieh, letnieh/ treavkah, klaahkah, gierehtsh, svæhkah, gæjsah, giedtieh,
vindhsh, geegkh, lihtieh, gâajvoeh jj.*

Moerh

*Moerijste maahtha dâllem biejedh.
Dâlle baahkesem jih tjoevkem vadta.
Dâllesne maehete prihtjegem voessjedh,
beapmoeh doeltehtidh jih bisseth,
vaarjoeh gejhkiedidh jih jijtjemse
biktiehtidh.*

Biessie

Såekienliedtjen bijre lea
biessie.

*Gosse dållem biejedh dellie biessie
hijven faadteginie.*

*Gosse derhviægåetiem tseegkedh dellie
biessieh njelledh jih biessedidh åvtelen
darhvedh.*

Biessete aaj deerpegh darjoejin.

*Njabre (njabrebiessie) lea jissehts skielte
biessien nuelesne. Åvtesne dam njimke-
dahkine saejriej nille beejin.*

Baarkhoe

Biessien nuelesne
baarkhoe.

*Dueljeh, gaamesh jih gaalloeh rirresjibie
gåaroemasse. Sesnieh bårhkesjibie
juktie skårerrieh ovmesse vætgnose
nuhtjebe.*

*Sarven jallh govsen hovrh bårhkesjin
baarkhoehkidie, laemtjide, joksegidie,
gårestahkide j.j.*

Fijfere

Muvhth moerenliedtjine
fijferh sjidtieh.

*Fijferistie guksieh, naehpieh jìh gaerieh
darjobe.*

Tjaana/ tjeana

Tjaana lea sjìere goebpere
mij såemies såekine sjædta.

*Juktie davvodh dellie ovmessie
daalhkeh meehtin moerijste hååkedh.*

*Åvtesne duavlam darjoejin (novsehkh), mejnie
gaskemen ektine, dållestaeline jìh sjinh-
gierkiejgumie, tsihkijehtin gosse dållem beejin.*

*Tjaanam næjka-/ tjoejhkeræerine aaj provhkin
bæltedh.*

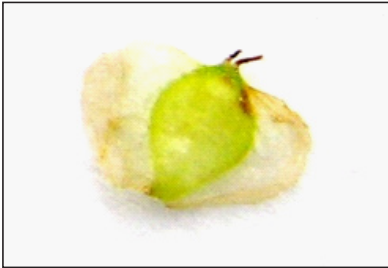
*Åvtesne daavlesjin jijnjh skiemtjelassi
jìh baaktjesi vuestie. Daavlem beejin
baaktjesen nille jìh mænngan
tsihkijehtin.*

*Bæehkie lea veelkes duavla. Dam
provhkin gierhkemasse biejedh.*

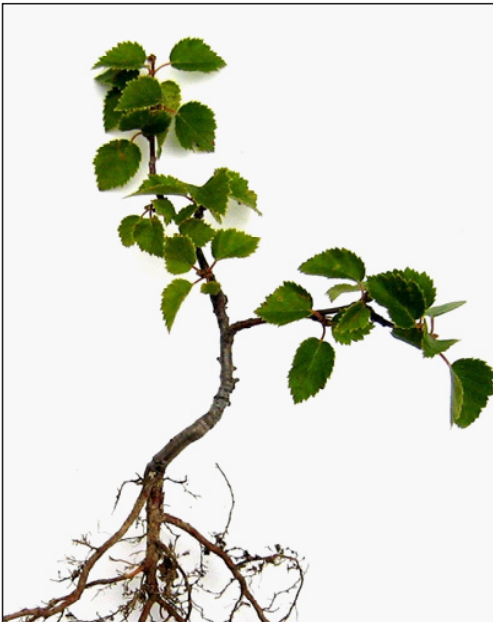
Såekien dorkemh

Såekien Leah minngeles jñh
hurries goejh.

Såekien goeje

Goejeste orre moere
sjædta gåessie mueltien
sijse båteme.

Såaketje

Lasth mah vyskedamme

Tjaktjege moeren lasth vyskedieh. Kruana klorofylle moerese vihth b ata. Viskes j h r opses klaerieh jijhtieh j h laante dan tjaebpies v  jnoe.

S ekieboelte tjaktjege

Bertie lea 800 - 1000 m.m.b. (meterh mearoen bijjelen).

Vaeresne s aketjh, v ssjh j h str mhpoeh.

Såekien lasth mah boelneme

Minngemes lasth deavese
gehtjeh jìh buelnieh.

Såekie daelvege

Daelvege moere liegkede.
Eatneme lea galmeme jìh
moere ij naan tjaetsiem
åadtjoeh.

Urpieh

Gijregiesien gosse goekedh
jìh bijvele dellie orre lasth
behtsiedieh.

Skierrie/ skiesjlie

Skierrie lea aaj lastemoere.

Lasth leah hijven gåatome gijregieseste tjaktjegeasan.

Raavnije

**Raavnijen lasth
jih pleajmah**

**Raavnijen
baetjkerh/ baektjerh**

**Raavnijen
muerjeh**

Raavnijen baektjerh kruana. Njoetseldh muerjeh rööpses.

Raavnijen muerjeh leah sovre. Jis dejtie doeltehte dellie njaelkies marmelaadem bearkose åådtje.

Saalje

Saaljen laste

Saaljen dorkemh

Saaljen baarkoe aaj buerie bäärhke-dæmman.

Daelvege sarvh/ vaejsjeh saaljen baarkoem gåatoedieh.

Sierke

Gellie ovmessie sierkh
gååvnesieh.

*Tjaebpies viskes klaeriem åådtje jis sierkh
doeltehte.*

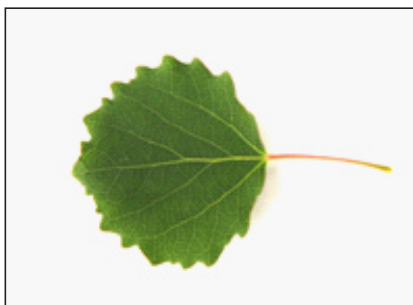
*Sierkesne salisylsyrje gååvnese, mij buerie
raerie vaejljen jïh baaktjesen vuestie.*

Sierkestahke

Suvhpie

Suvhpien laste

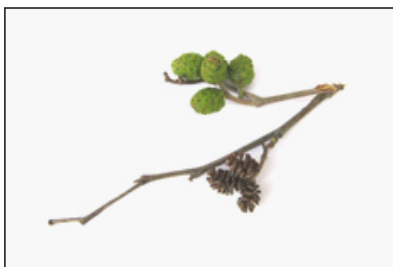

Liejpie/ bissiemoere

*Liejpiegürren lea tjaebpies rööpses
klaerie. Dejniie maahta skäärrieh
liejpedidh.*

Liejpien laste

Liejpien baahrtsegh

Leeveghmoerh

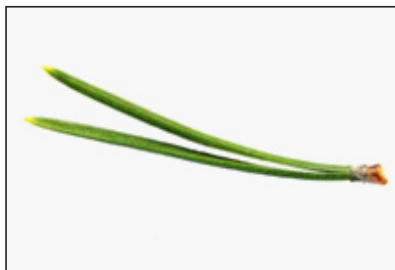
Leeveghmoerh leah abpe jaepiem kruana.
Dah moerh maehtieh gaajh båeries sjidtedh.

Bietsie

Bietsie maahta 500 jaepien
båeries sjidtedh jñh 30
meteerh jolle.

Bietsien leevegh

Leevege lea guhkies jñh
siegkies goh naaloe.
Leevegh leah 6-7 jaepieh
dibreldahkesne eannan
skijlieh jñh orre leevegh
sjidtieh.

Bietsien baahrtsege

Bietsien girre

Moerenliedtjen bijre
lea girre.

*Jijnjh ovmesseie åhtehtsh, ledtieh jïh
dyjrh moerine årroeminie.*

Göölvestahke

*Guhkiem juassah provhkin girrem
göölvedh juktie jaavvoeh beapmose
åadtjodh.*

*Guvviem vaalteme:
Ewa Ljungdahl*

Bietsien gaessie

*Gaesseste bådttjam darjoejin.
Gaessiem bovtsen bæervine voessjin,
maam saejride provhkin biejedh.*

Hijven baenide aaj gaessiem soeskedh.

Såervie

Såervie lea báeries
bietsie mij gajhkeme.

Såerveste gierhkemh darjoejin.

*Byjjeletnieh byjjemoereste
darjoejin.*

Såasta/ såástehke

*Muvhten såervesne sjjere viskeskruana
burhvie, mejnie provhkin väärenjassh
krottesjidh.*

Såervien roehtse

Såervien roehtsesne
jijnje dervie.

*Derviemoerh provhkin
båeltedh ihke derviem
åadtjodh.*

*Buerie bådija muadtese,
gaamegidie, letnide j.j.
åadtjoejin gosse derviem
båervine sijnkehtin jih
pleentín.*

Ståamhpe

Såerviemoerh

*Gåessie såerviemoere buala dellie
tjuavkede sjædta.*

Beetsehke

Bietsievuemesne hijven burhvielaante bovtside.

Joevjemh

Krievve joevjemh jih skierrehts aaj gââte.

Joevjememoerh aaj daelviegâatome.

Goese

Goese maahta 350 jaepien
båeries sjiidtedh jih medtie
40 meteerh jolle.

Räärhkesje/ räätkesje

Laanoe

Goesedoerkh/ leevehdoerkh

Goesen bahtsege

Bahtsegen leah gellie
goejh.

Goesen goeje

Goejeste orre moere
sjædta.

Goeseråhtoe

Gasngese

Gasngese lea aaj
leeveghmoere. Vaeresne
ij stuerebe sjidth enn
goh stråmhpoe.

Gasngesen durrie

*Leeveghmoeren löövje lea hijven jovkedh
sovhten, åejjiesaejrehtsen jih gossehtsen
vestie.*

*Gasngesen aalojne provhkin saejrieh
reejnehd.*

Gasngesen muerjieh

Voestes jaepien gasngesen
muerjieh kruana. Mubpien
jallh gåalmeden
tjaktjen gosse njoetseme
dellie plaave.

*Muerjieh daalhkesinie provhkin.
Daelie dejtie bihkebe jih krodtime
gejhkiedibie.*

Gasngesen gitne

*Gasngesen gitneste tjaebpies viskes
klaeriem darjoejin.*

Laavenjassh

Mij lea moere?

1. Mij lea moere?
2. Mij lea lastemoere?
3. Mij lea leeveghmoere?

Mah moeride?

1. Mah moeride leah lastemoerh?
2. Mah moeride leah leeveghmoerh?
3. Mah moeride abpe tijjem kruana?

Moeri bijre:

1. Man åvteste moerh vihkeles jìh daerpies?
2. Guktie åvtesne moeride nuhtjin? Guktie daelie?
3. Maam maehtebe ovmesseie moerijste darjodh?

Moerigujmie barkedh:

1. Tjööngkh lasth jìh leevegh gaajhkh moerijste.
Gejhkedh dejtie jìh njimkehth pæhperasse.
Tjaelieh dej moeri nommh dan nuelesne.
2. Ohtsedh moeretjem jìh vaeltieh dam gåatan.
Soptsesth guktie dihte vååjnoe.
3. Guvvedh aktem moerem. Tjaelieh moeren ovmesseie
stuhthi nommh guvvien nuelesne.
4. Soptsesth guktie dah ovmesseie moerh jeatjahtuvvieh
jaepie doekoe.

Moeri bijre soptsestidh:

1. Veeljh aktem moerem. Tjaelieh teekstem dan bijre.
2. Tjaelieh laavlomem jallh tjìhtesem akten moeren bijre.
3. Tjaelieh soptsesem: "*Skåajjesne*".

Baakoelæstoe

- baahrtsege** - kongle
baarhkoë, baarhka - bark
baetjkere, baektjere - kart, bækart
beetsehke - furuskog
biessie - never
bietsie - furu
dorkeme - bladknopp; rakle
fijfere - rilkule
gaessie - kvaë
gasngese - einer
gasngesen durrie - einerkvast
gïrre - bark av bartre og innerbark av løvtre
gïtne - lav på stein og tre
goeje - frø
goese - gran
goesedoerkh, leevehdoerkh - granris, bartrekvister
goeserâhtoe, goeserâhta - granskog
göölvestahke - hull i tre som skyldes avskaving av barken
joevjeme - hengelay
laanoë, laana - stor gren av gran
laste - løv, blad
lastemoere - løvtre
leevege - barnål; gren, kvist av gran eller furu
leeveghmoere - bartre
liejpie, bissiemoere - or
moere - tre; ved
moerenliedtjie, valte - trestamme
muerjie - bær; frukt
pleajma - blomst
raavnije - rogn
roehtse - rot, stubbe
râarhkesje, râatkesje - tørrgran
saalje - selje
sierke - vier
sierkestahke - vierkratt
skierrehts - lav som vokser på trær; bark

skierrie, skiesjlie - dvergbjørk
ståamhpe - trestubbe
suvhpie - asp
såaketje - liten bjørk
såasta, såastehke - halvtørr furu
såekie - bjørk
såekieboelte - bjørkeskog
såervie - tørrfuru
tjaana, tjeana - sopp på bjørk
urpie - bjørkeknopp om våren
veadta, viedtie - rottåg, rottrevle
åeksie - gren, kvist

Gaaltijh:

Knut Bergsland & Lajla Mattsson Magga:
*Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja/ Sydsamisk-norsk
ordbok*, Samisk utdanningsråd, lđut 1993

Knut Bergsland: *Gåebrehki soptsesh/ Rørossamiske tekster*,
Norsk Folkemuseum, 3. utg. 1992

Ingvar Svanberg/ Håkan Tunón (red.): *Samisk etnobiologi –
Människor, djur och växter i norr*, Bokförlaget Nya Doxa 2000

Yngve Ryd: *Eld – Flammor och glöd – samisk eldkonst*,
Bokförlaget Natur och Kultur 2005

Aajege

Påastesijjie:
Postboks 301
7361 Røros

Guessiesijjie:
Sundveien 12
7374 Røros

Tlf. 72 41 93 00 (Rørosen jårhkeskuvle)
Fax 72 41 93 45

www.aajege.no